

JOHILIYAT DAVRI SHE'RIYATIDA "TUYA" VA "SAHO" OBRAZLARINING BADIY TALQINI

Olimova Maftuna Suyundiq qizi

Arab filologiyasi yo'nalishi 3-bosqich talabasi

ALFRAGANUS universiteti

Rahimjanov Masrur Nugmanovich

Alfraganus universiteti Sharq filologiyasi katta o'qituvchisi (PhD)

Annotatsiya. Mazkur maqola arab adabiyoti tarixining eng qadimiy va boy davri – Johiliyat zamoniga mansub "Muallaqot" (Osib qo'yilgan qasidalar) turkumidagi asarlarda "tuya" (an-noqa) va "sahro" (as-sahro / al-bidiya) obrazlarining badiiy funksiyasini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotda Imru'ul Qays, Tarafa ibn al-Abd va Labid kabi shoirlar ijodi misolida sahro peyzaji va tuya tavsifining shunchaki realistik tasvir emas, balki shoir ruhiyati, sabr-bardoshi va hayot falsafasini ifodalovchi murakkab ramzlar tizimi ekanligi yoritib beriladi. Maqolada klassik qasidaning tarkibiy qismi bo'lgan "rahil" (sayohat) janrining estetik xususiyatlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Johiliyat adabiyoti, Muallaqot, qasida, tuya (noqa), sahro, rahil, tashbih, Tarafa ibn al-Abd, Imru'ul Qays.

KIRISH

Islomdan avvalgi davr (milodiy V-VI asrlar), ya'ni Johiliyat davri arab madaniyati tarixida alohida o'rin tutadi. Bu davrda yaratilgan she'riyat nafaqat badaviy qabilalarning ko'chmanchi hayot tarzini, balki ularning dunyoqarashi, qadriyatlari va estetik didini ham o'zida mujassam etgan. "Muallaqot" (Ka'ba devorlariga osib qo'yilgan deb hisoblanuvchi 7 yoki 10 ta eng mashhur qasida) esa ushbu davr so'z san'atining eng yuksak namunasi hisoblanadi.

Ushbu qasidalarda shoir yashagan muhit – cheksiz sahro va uning ajralmas hamrohi bo‘lgan tuya obrazlari markaziy o‘rinni egallaydi. Bu obrazlar shunchaki fon yoki transport vositasi emas, balki chuqur falsafiy va lirik ma’no ega bo‘lgan badiiy vositalardir.

ASOSIY QISM

Sahro (Saho) – Cheksizlik va xavf makoni. Johiliyat shoiri uchun sahro (arab tilida: al-falat, al-bidiya) – bu shunchaki geografik hudud emas, balki tirik mavjudot, ba’zan do‘st, ko‘pincha esa shafqatsiz dushmandir. Muallaqotlarda sahro "halokatli", "suvsiz", "adashish oson bo‘lgan" makon sifatida tasvirlanadi.

Mashhur shoir Imru’ul Qays o‘zining muallaqasida sahro tunini shunday tasvirlaydi: u tunni "dengiz to‘lqinlari"ga qiyoslaydi. Shoir nazdida tun cho‘lda o‘z pardasini tashlab, insonni g‘am-anduh va yolg‘izlik iskanjasiga soladi.

"Tun dengiz to‘lqinlari kabi o‘z pardasini ustimga yoydi,
Meni sinamoq uchun har turli g‘amlar bilan..."

Bu yerda sahro – inson irodasini toblaydigan, uni qo‘rquv va umidsizlik bilan yuzma-yuz qo‘yadigan ekzistensial makon vazifasini o‘taydi. Sahroning jaziraması, saroblar va yirtqich hayvonlar shoirning qahramonlik (hamosa) fazilatlarini namoyon etishi uchun zaruriy dekoratsiyadir.

Tuya (Noqa) – "Sahro kemasi" va mukammallik ramzi. Klassik qasidaning tuzilishiga ko‘ra, shoir o‘z mahbubi yashagan manzil xarobalari (atlal) oldida yig‘lagach, g‘amdan qutulish uchun uzoq safarga (rahil) otlanadi. Aynan shu qismda tuya (an-noqa) tavsifi boshlanadi.

Tuya tasviri Johiliyat she’riyatida "vazf" (tavsiflash) san’atining cho‘qqisidir. Shoirilar tuyani tasvirlashda shunchalik mayda detallarga beriladiki, natijada tuya hayvon emas, balki mukammal bir mexanizm yoki me’moriy obida kabi gavdalanadi.

Bu borada Tarafa ibn al-Abdning muallaqasi eng yorqin misol bo‘la oladi. U o‘z tuyasini quyidagicha ta’riflaydi:

Mustahkamlikda: Uni ulkan qoyatoshga yoki baland qasrga o‘xshatadi.

Tezlikda: Uni tuyaqushga yoki yovvoyi buqaga qiyoslaydi.

Anatomik detal: Uning bo'yni, oyoqlari, ko'zlari va hatto dumi ham alohida san'atkorona aniqlik bilan chizib beriladi.

Tarafa tuyaning tezligi va kuchini tasvirlash orqali aslida o'zining shaxsiy fazilatlarini – qiyinchiliklardan qo'rqmasligini, maqsadi sari dadil intilishini va hayotning o'tkinchi g'amlarini "transport" vositasida ortda qoldirishini ifodalaydi. Tuya – bu shoirning "Men"ini tashuvchi, uni halokatli sahrodan qutqaruvchi va manzilga yetkazuvchi muqaddas vositadir.

Shoir va Tabiat dialogi. Muallaqotlarda tuya ko'pincha yovvoyi hayvonlar (masalan, ovchilar ta'qibidan qochayotgan yovvoyi ho'kiz yoki oriks) bilan parallel qo'yiladi. Bu epizodlar orqali shoir sahro hayotidagi dramani, yashash uchun kurashni ko'rsatadi. Tuya obrazida shoir o'zining yolg'izligini, ammo shu bilan birga tabiat bilan uyg'unligini his qiladi. U sahroning qiyinchiliklariga faqat shu sodiq hamrohi bilan dosh bera oladi.

Johiliyat davri she'riyatida "tuya" va "sahro" obrazlari shunchaki realistik hayot in'ikosi emas. Sahro – bu hayotning mashaqqatlari, yolg'izlik va sinovlar ramzi bo'lsa, tuya – bu mashaqqatlarni yengib o'tishga yordam beradigan iroda, kuch va dinamika ramzidir.

Imru'ul Qays, Tarafa va Labid kabi shoirlar bu ikki obraz orqali inson va tabiat o'rtasidagi azaliy kurash va uyg'unlikni yuksak badiiy mahorat bilan ifodalab berganlar. Ushbu ramzlar keyinchalik butun islom Sharqi adabiyotiga (jumladan, Navoiy va Bobur ijodiga ham) ko'chib o'tib, "cho'l va majnun", "karvon va sarbon" kabi yangi tasavvufiy ma'nolar kasb etishiga zamin yaratdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Az-Zavzoniyy. *Sharh al-Muallaqot as-sab'* (Yetti muallaqa sharhi). – Bayrut: Dor al-ma'rifa, 2004. (Arab tilidagi asosiy manba).
2. Filshtinskiy I.M. *Istoriya arabskoy literaturi (V-X vv.)*. – Moskva: Nauka, 1985. (Fundamental tadqiqot).

3. Mahmudov K.K. *Arab mumtoz she'riyati (Muallaqotlar)*. – Toshkent: Fan, 2006. (O'zbek tilidagi tarjimalar va izohlar).
4. Dayf, Shavqi. *Tarix al-adab al-arabiy: Al-asr al-johiliy*. – Qohira: Dor al-ma'rif, 1960.
5. Husniddinov Z. *Arab adabiyoti tarixi*. – Toshkent: TIU, 2012.
6. NOSIR AL-MUTARRIZIY MEROSIDA TARJIMA NAZARIYASI VA DIDAKTIKASI: “RISALATUN FIN-NAHV” ASARI VA ZAMONAVIY TARJIMA TA'LIMI INTEGRATSIYASI. (2025). *SCIENCE TIME*, 3(5), 150-155. <https://doi.org/10.66345/stj.v3i5.4640>
7. Turdiyeva Y. Badiiy tasvir vositalarini qo'llashda uslubning o'rni Chop etilgan XORAZM MA'MUN AKADEMIYASI AXBOROTNOMASI. – Xiva (ISSN – 2091 – 573 X) – 2023. №9/4 (106). – B. 121-125.
8. Turdiyeva, Y. Individuality Of The Literary Style (Based On The Novel “People In The Heat” By Luqmon Borikhan). *European Journal of Humanities and Educational Advancements*, 3(12), 17-18.
9. Жўраева, М. (2022). «Ал-фавоиду-з-зиёиййа» ва «Кофия» асарларида феъл туркумининг ёритилиш принциплари. *Востоковедение*, 14(2), 58-65.
10. Toshmatova, S. (2025). Talabalarda kooperativ ta'lim asosida motivatsiyani rivojlantirish usullari. *Maktabgacha va maktab ta'limi jurnali*. – 2025, 3(11).
11. Shoxista, M. (2023). Mahmudova Sh. A. Ijodkor va ijodiy biografiya. *Alfraganus*, (4 (4)), 47-51.
12. Хамракулова, Ш. А. (2026). КОНЦЕПТ «ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ» КАК МЕЖДИСЦИПЛИНАРНАЯ КАТЕГОРИЯ В СОВРЕМЕННОЙ НАУЧНОЙ ПАРАДИГМЕ. «*Qazaqtaný*», (30), 133-141.
13. Toshtemirovna, G. M. (2025). USING REAL-WORLD SCENARIOS TO TEACH INTERPERSONAL COMMUNICATION SKILLS IN ENGINEERING ENGLISH COURSES. *TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR*, 1(6), 14-16.